sından Ali b. Muhammed el-Hazzâz, İbn Şâzân el-Kummî (Muhammed b. Ahmed), İbn Râzî (Ca'fer b. Ahmed el-Kummî) ve başkaları ondan rivayette bulunmuştur.

Eserleri. İbnü'n-Nedîm, Muâfâ'nın yirmi kadar eserini zikreder ve onun kendisine fıkıh, kelâm, nahiv ve diğer konularda elliyi aşkın risâle yazdığını söylediğini belirtir. **1.** *el-Celîsü'ṣ-ṣâliḥu'l-kâfî ve'l-enîsü'n-nâṣıḥu'ş-şâfî.* Kısaca *el-Celîs ve'l-enîs* diye anılır. Müellifin edebiyat alanındaki en önemli eseri olup çeşitli konulardaki bilgisini yansıtır. Eserin ihtiva ettiği 100 meclis birer hadisle başlar, daha sonra tarihî ve edebî ahbâr, kıssa ve şiirlerle açıklamalara yer verilir. Üslûp bakımından Müberred'in *el-Kâmil*'inden etkilenmiş görünmekle birlikte ondan daha güzel bir plana sahiptir; ancak *el-Kâmil* kadar rağbet görmemiştir. Kıssaların çoğunun seçildiği Emevîler devri tarihiyle ilgili önemli bir kaynak özelliği taşıyan eser, ayrıca nakledilen ahbârın tam isnad ve tarihlerinin verilmesi bakımından dikkat çeker. Albert Dietrich'in geniş bir makalesinde incelediği eserin (*ZDMG*, CV [1955], s. 271-286; Ar. trc. için ayrıca bk. *MMİAr.Dm.*, XXX/3 [1374/1955], s. 380-394) otuz beş meclisi üzerine Muhammed Mustafa Arslan yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1971, Bağdat Üniversitesi). Muhammed Mürsî el-Hûlî de Ezher Üniversitesi'nde 1975'te doktora tezi olarak yayıma hazırladığı eserin ancak elli beş meclisi kapsayan iki cildini yayımlayabilmiş (Beyrut 1981-1983), onun vefatı üzerine kalan kırk beş meclisi İhsan Abbas neşretmiştir (III. cilt, Beyrut 1407/1987; IV. ciltle birlikte tam olarak Beyrut 1413/1993). **2.** *Cüz'.* Dört varaklık bir hadis cüzü olup Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'de bir nüshası bulunmaktadır (Mecâmi', nr. 348).

Muâfâ'nın kaynaklarda adı geçen diğer eserleri arasında fıkıh ve fıkıh usulüne dair *Kitâbü'l-Mürşid, Kitâbü'ş-Şürûṭ, Kitâbü'l-Meḥâḍır ve's-sicillât, Edebü'l-ḳāḍî, Kitâbü't-Taḥrîr, Kitâbü'l-Ḥudûd;* Arap dili hakkında *Şerḥu Muḫtaṣari Ebî ʿÖmer el-Cermî, el-Muḥâvere;* tefsir ve kıraate dair *Tefsîrü'l-Ḳur'ân (et-Tefsîrü'l-kebîr), Kitâbü'l-Ḳırâ'ât, Te'vîlü'l-Ḳur'ân, el-Beyânü'l-mûcez ʿan ʿulûmi'l-Ḳur'âni'l-muʿciz, Kitâb fî ʿileli'l-ḳırâ'ât ve beyâni vücûhihâ* anılabilir. Altı cilt olduğu belirtilen büyük tefsirinin *el-Celîsü'ṣ-ṣâliḥ*'te andığı *el-Beyânü'l-mûcez* olması muhtemeldir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcü'l-ʿarûs, "ṭrr" md.; Muâfâ en-Nehrevânî, *el-Celîsü'ṣ-ṣâliḥu'l-kâfî ve'l-enîsü'n-nâṣıḥu'ş-şâfî* (nşr. M. Mürsî el-Hûlî), Beyrut 1413/1993, I, 137, 170, 189, 206, 217, 233, 308; II, 96, 129, 222, 281, 453, 454; III, 34, 67, 81, 196, 380; IV, 39, 41, 135, 143; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 19-156; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 292-293; Hatîb, *Târîḫu Baġdâd,* XIII, 230-231; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ'* (nşr. M. Ebü'l-Fazl İbrâhim), Kahire 1386/1967, s. 248, 329-330; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam,* VII, 213-214; Yâkūt, *Muʿcemü'l-üdebâ',* XIX, 151-154; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât,* III, 296-297; İbn Hallikân, *Vefeyât,* V, 221-224; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâ',* XVI, 544-546; a.mlf., *Maʿrifetü'l-ḳurrâ'* (Altıkulaç), II, 652-653; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Ṭabaḳātü'l-fuḳahâ'i'ş-Şâfiʿiyyîn* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim – M. Zeynühüm M. Azeb), Kahire 1413/1993, I, 338-339; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr,* I, 31, 34; a.mlf., *Ġāyetü'n-Nihâye,* II, 302; Dâvûdî, *Ṭabaḳātü'l-müfessirîn* (Lecne), II, 323-326; Tebrîzî, *Reyḥânetü'l-edeb,* VI, 270-272; Sezgin, *GAS,* I, 522-523; Âgā Büzürg-i Tahrânî, *eẕ-Ẕerîʿa ilâ teṣânîfi'ş-Şîʿa,* Beyrut 1403/1983, V, 128; A. Dietrich, "Das Kitāb al-Ǧalīs wa'l-anīs des Muʿāfā, ein wertvolles altes Adab-Werk", *ZDMG,* CV (1955), s. 271-286; Riyâzürrahman eş-Şirvânî, "el-Ḳāḍî Ebü'l-Ferec el-Muʿâfâ b. Zekeriyyâ ve kitâbühû el-Celîs ve'l-enîs", *Mecelletü'l-Mecmaʿi'l-ʿilmiyyi'l-Hindî,* I/1, Aligarh 1976, s. 91-106; Ahmed Pâketçî, "İbn Ṭarârâ", *DMBİ,* IV, 132-134.

AHMET ÖZEL

MUÂHÂT
(المؤاخاة)

Hz. Peygamber'in Medine'de ensar ve muhacirlerden bazılarını birbirleriyle kardeş ilân etmesi.

Arapça **uhuvve** kökünden türeyen **muâhât** sözlükte "biriyle kardeş olmak, birini kardeş edinmek" anlamına gelir. Resûl-i Ekrem, hicretin ardından Medine'de toplumun iç dinamiklerini harekete getiren bir dizi icraat yapmıştır. Bunların içinde selâmın yayılması, açların doyurulması, yakınların ziyaret edilip gözetilmesi ve mescid yapılması gibi sosyal içerikli emir ve tavsiyelerin ön plana çıktığı görülür. Bazı Mekkeli sahâbîlerin önce kendi aralarında, daha sonra ensardan bazı kimselerle kardeş ilân edilmesi bu doğrultudaki icraatın en önemlilerinden biridir. İlk kardeşliğin hicretten önce veya sonra tesis edildiğine dair farklı rivayetler vardır. Hz. Ebû Bekir ile Ömer'in, Hz. Osman ile Abdurrahman b. Avf'ın, Talha b. Ubeydullah ile Zübeyr b. Avvâm'ın, Sa'd b. Ebû Vakkās ile Mus'ab b. Umeyr'in, Ebû Ubeyde b. Cerrâh ile Ebû Huzeyfe'nin âzatlısı Sâlim'in, Hz. Hamza ile Zeyd b. Hârise'nin ve Bilâl-i Habeşî ile Ubeyde b. Hâris'in kardeş kılındıkları bilinmekle beraber bunun ne zaman gerçekleştiği belli değildir. Hz. Ali kendi durumunu sorduğu zaman Resûl-i Ekrem ona, "Sen benim dünyada ve âhirette kardeşimsin" cevabını vermiştir (İbn Hişâm, II, 151).

Buhârî'den gelen, "Hicretten yaklaşık beş ay sonra Mescid-i Nebevî'nin inşaat günlerinde Hz. Peygamber, muhâcirlerle ensardan kırk beşer kişiyi Enes b. Mâlik'in evine çağırdı ve 'İslâm dininde hilf yoktur, din kardeşliği vardır' diyerek bunların arasında ikişer ikişer kardeşlik akdetti; diyet ve fidye meseleleri dahil olmak üzere karşılıklı sorumluluk ve yükümlülüklerini açıkladı" şeklindeki rivayete göre ("Menâkıbü'l-ensâr", 5, 7; "Savm", 76) kardeş ilân edilenlerin sayısı doksan, bazı rivayetlere göre ise ellişerden 100 kişidir (İbn Sa'd, I, 238). Sayının kırk dört veya seksen iki olduğunu söyleyenler varsa da bu rakamlar tesbit edilebilen isimlere dayanılarak varılan sonuçlardır (farklı rivayetler için bk. Köksal, I, 110). Yaygın görüş, kardeş ilân edilenlerin 90-100 kişiye ulaştığı şeklindedir; Makrîzî ise bunların toplam 186 kişi olduğunu söyler (*İmtâʿu'l-esmâʿ,* I, 69).

Muâhât, İslâm toplumunda bütünleşmenin gerçekleştirilmesine ve o günkü sosyokültürel ve ekonomik problemlerin çözümüne büyük kolaylıklar getirmiş, özellikle hilf denilen Câhiliye âdetinin ortadan kaldırılmasını, yurtlarından ve yuvalarından ayrı düşen muhacirlerin garipliğini, mahzunluğunu gidererek Medine'ye ve Medineliler'e ısınmalarının kolaylaştırılmasını, onlara maddî destek imkânları araştırılırken bunun mânevî bir kardeşlikle desteklenmesini ve yardım görmelerinden doğabilecek psikolojik ezikliğe fırsat verilmemesini, o zamana kadar yaşadıkları ağır şartlarda tecrübe kazanan muhacirlerin ensara mürşid, ensarın da onlara bir nevi öğrenci kılınarak eğitici bir hareketin başlatılmasını, ashap arasında seciye ve karakter benzerliğinin belirginleştirilmesini ve her iki zümrenin ortak bir paydada buluşarak zihniyet beraberliği içinde inkârcı, münafık ve yahudi fitnelerine karşı birlikte hareket etmelerini sağlamıştır. Muhacirlerle ensar arasında ahdî kardeşlik kurulmasında bunlardan başka yararlar da gözetilmiştir. Meselâ Mekkeli putperestlerin Abdullah b. Übey b. Selûl gibi münafıkları ve o kanalla Medineliler'i askerî saldırıyla tehdit etmesi kardeşlik psikolojisiyle birleşen müslümanlar karşısında etkisiz kalmıştır. Ayrıca ileride vuku bulacak askerî seferlerde kardeşlerden şehirde kalanın her

iki ailenin işleriyle ilgilenmesi sebebiyle diğerinin gönül huzuru içinde savaşa katılması sağlanmış olacaktı. Araplar arasında her zaman çıkabilecek kabilecilik gayretine dayalı tefrikaya karşı en etkili önlem de yine muâhâttı. Uhuvvet tesisinden sonra kardeşler arasında bir süre miras hükümleri de geçerli sayılmış (el-Enfâl 8/72), ancak buna Bedir Gazvesi'nin ardından son verilerek miras sadece nesep yönünden yakınlığı olanlara hasredilmiştir (el-Enfâl 8/75). Muâhâtın miras hukuku dışında kalan yardımlaşma, birbirine destek olma, öğüt verme, öğüt alma tarzındaki hükümleri ise daima yürürlükte kalmış, bu anlamıyla kurum bütün müminleri içine alacak şekilde (din kardeşliği) genelleştirilmiştir (el-Hucurât 49/10).

Muhacirlere çok yakınlık gösteren Medineliler onlarla bütün mal varlıklarını bölüşmek istemişlerse de muhacirler bunu kabul etmemiştir. Sonuçta Hz. Peygamber, mülkiyeti ensarda kalmak üzere muhacirlerin emekleri karşılığında ürüne ortak olabileceklerini bildirmiş, böylece birlikte çalışılıp elde edilen kazanç paylaşılmıştır. Muhacirlerin borç alarak bunu daha sonra ödemek istemelerine karşılık ensarın yardım etme arzusu, kendi yoksulluklarını unutup muhacir kardeşlerinin ihtiyacını gidermeyi (Îsâr) ön plana alacak kadar artmıştır (el-Haşr 59/9). Nitekim Enes b. Mâlik'in nakline göre Resûl-i Ekrem, Bahreyn arazisini parça parça ayırıp dağıtmak üzere önce ensarı topladığında onlar hisselerinden feragat ederek şöyle demişlerdir: "Ey Allah'ın resulü! Muhacir kardeşlerimize bunun bir mislini vermedikçe bize bir şey verme" (*Tecrid Tercemesi*, X, 15). Aynı şekilde Benî Nadîr ganimetleri paylaştırılırken yine Medineliler'in buna benzer bir tutum ortaya koyduğu bilinmektedir (Elmalılı, VII, 4843).

Ensarın muâhât çerçevesinde muhacirlere karşı yardımları, destek ve feragatları müslümanların Medine'nin iktisadî hayatında söz sahibi olmasına yol açmıştır. Muhacirler kanalıyla kurulan müslüman çarşı-pazarında İslâm'ın ekonomik ve ticarî hayata getirdiği değerler uygulanmış, bunun sonucunda yahudilerin ensar üzerindeki iktisadî tesirleri azalmaya başlamıştır. Öte yandan Hz. Ömer ile İtbân b. Mâlik örneğinde görüldüğü gibi kardeşlerden bazıları, Hz. Peygamber'i nöbetleşe takip ederek gündüz öğrendiklerini akşam işinden dönen kardeşlerine aktarıyorlardı. Böylece muâhâtın boyutları ruhî-mânevî ve ilmî sahalara da uzanmıştır. Muâhât çerçevesinde Asr-ı saâdet'te görülen hayır ve güzelliklerin daha sonraki asırlarda da müslümanlar için örnek teşkil ettiği söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 111; Buhârî, "Menâkıbü'l-ensâr", 5, 7, "Savm", 76; Müslim, "Fezâ'il", 203, 204, 205, 206; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 150, 151, 152; İbn Sa'd, *et-Tabakāt*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), I, 238, 239; III, 9, 22, 88, 139, 140, 174, 175, 410; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf*, IV, 296-298; İbn Seyyidünnâs, *ʿUyûnü'l-eser*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), I, 199-203; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Mısır 1392/1973, II, 56; Makrîzî, *İmtâʿu'l-esmâʿ* (nşr. M. Abdülhamîd en-Nümeysî), Beyrut 1420/1999, I, 69; *Tecrid Tercemesi*, VI, 341; X, 15, 17, 122; Muhammed b. Abdülbâki ez-Zürkānî, *Şerhu'l-Mevâhib*, Beyrut 1393/1973, I, 373-375; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2439; VII, 4843; M. Yusuf Kandehlevî, *Hayâtü's-sahâbe: Hadislerle Müslümanlık* (trc. Ahmet Muhtar Büyükçınar v.dğr.), İstanbul 1979, I, 370-373; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), I, 108-113; Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1986, I, 326-335; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 181-182.

 Hüseyin Algül

MUAHEDE

(bk. SULH).

MUAHHİR
(المؤخر)

Mukaddimin mukabili olarak kullanılan Allah'ın isimlerinden biri
(bk. MUKADDİM).

MUALLÂ b. MANSÛR
(معلّى بن منصور)

Ebû Ya'lâ Muallâ b. Mansûr er-Râzî
(ö. 211/826)

Hanefî fakihi ve muhaddis.

Hanefî tabakatında Ebû Hanîfe'nin talebelerinden sonraki neslin başlıca simalarından biri olarak gösterilir. Bağdat'a yerleşmeden önce nerede yaşadığına dair yeterli bilgi yoktur.Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'den de ders aldığı halde birçok kaynakta Ebû Yûsuf'la ilişkisi vurgulanarak anılır. Mâlik b. Enes, Leys b. Sa'd, Süfyân b. Uyeyne, Yahyâ b. Zekeriyyâ, Ebû Avâne, İbn Lehîa gibi âlimlerden hadis rivayet eden Muallâ, III. (IX.) yüzyılın ilk yarısında hadis nakliyle en çok meşgul olan ve ehl-i hadîs tarafından âdil kabul edilen az sayıdaki Hanefî fakihleri arasında yer almaktadır. Muallâ b. Mansûr'dan oğlu Yahyâ ve Ali b. Heysem ders aldı; Ali b. Medînî, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe ve Buhârî gibi âlimler hadis rivayet etti. *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin, rivayetlerine yer verdiği Muallâ, aynı zamanda Hanefî çevresinin birikimini sonraki nesillere aktarmaya yönelik çalışmalarıyla tanındı ve Ebû Süleyman el-Cûzcânî ile birlikte Ebû Yûsuf ve Şeybânî'nin görüş, imlâ ve eserlerini kendilerinden rivayet eden en önemli râvi olarak kabul edildi. Aynı dönemde yaşayan Îsâ b. Ebân ve İbnü's-Selcî'nin yaptığı gibi Hanefî çevresinin fıkhî birikimini kelâm ve fıkıh usulü sahalarında temellendirmeye çalışmadı; Ebû Süleyman el-Cûzcânî gibi Hanefî fıkhını hadislerle desteklemeye gayret etti. Nitekim onun hakkında çağdaşı Ahmed b. Hanbel'in olumsuz bir beyanda bulunmamasının ve dönemin diğer ehl-i hadîs imamlarının olumlu kanaat belirtmelerinin yanı sıra Ebû Zür'a'nın onu ehl-i re'y içinde ehl-i hadîse en çok benzeyen kişi olarak nitelemesi bunu teyit etmektedir. Halife Me'mûn tarafından kendisine teklif edilen kadılık görevini kabul etmeyen Muallâ Rebîülevvel 211'de (Haziran 826) vefat etti.

Muallâ b. Mansûr'un eserlerinden yalnızca *en-Nevâdir (Nevâdiru Muʿallâ, Kitâbü'n-Nevâdir)* günümüze ulaşmıştır (İÜ Ktp., AY, nr. A-4352; Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Ktp., nr. 994). Kendisine izâfe edilen *el-Emâlî*'nin söz konusu eserin diğer bir adı olması kuvvetle muhtemeldir. *en-Nevâdir* aynı zamanda, Hanefî literatüründe Ebû Yûsuf ve Şeybânî'nin talebeleri tarafından kaleme alınan nâdirü'r-rivâye metinlerinden günümüze ulaşan tek kitaptır. Fıkıh bablarının klasik sıralamasından hayli farklı bir tertibe sahip olan eserin muhtevasını Muallâ b. Mansûr'un Ebû Yûsuf'tan rivayet ettiği görüşler teşkil etmekte ve kimi yerlerde Şeybânî'nin görüşlerine Ebû Yûsuf'unkilerle bağlantılı olarak değinilmektedir (meselâ bk. *Nevâdiru Muʿallâ b. Manṣûr*, vr. 48b, 52a, 54a, 55b, 63a vd.). Ebû Yûsuf'un görüşleri de büyük ölçüde Muallâ'nın ona sorduğu soruların cevapları olarak zikredilmektedir (meselâ bk. *a.g.e.*, vr. 47a, 47b, 49a, 50a, 58b vd.). Yer yer Ebû Yûsuf'un fıkhî değer taşıyan davranışlarını da zikreden müellifin (meselâ bk. *a.g.e.*, vr. 73b) bu eseri meydana getirirken hocasının imlâlarından yararlanmış olduğu düşünülebilir. *en-Nevâdir*'den Şemsüleimme es-Serahsî, Kâsânî, Burhâneddin el-Mergînânî gibi birçok Hanefî müellifi nâdirü'r-rivâye kaynağı olarak faydalanmıştır.